

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 23 (Aralık/December 2025), s. 54-71
Geliş Tarihi-Received: 21.11.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 29.12.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.18037581

Şeyhülislam ve Şair Mehmed Bahâî Efendi Hakkında Yazılan Şiirler

Poems Written About Sheikhulislam and Poet Mehmed Bahâî Efendi

Ahmet TOPAL*
Dilek YALÇIN**

Öz

Mehmed Bahâî Efendi, Osmanlı'nın otuz ikinci şeyhülislamı ve 17. yüzyılın önemli şairlerinden biridir. Bu vasıflarıyla o, hem döneminin tarihî kaynaklarında hem de klasik Türk şiirinin biyografik kaynakları kabul edilen tezkirelerde kendisinden bahsedilen bir devlet adamı ve edib olarak yer almıştır. Bu yüzyılda yaşayan bazı şairler de Bahâî hakkında genellikle methiye nitelikli şiirler kaleme almış, özellikle meslek hayatının çeşitli dönemlerindeki olaylara tarihler düşürmüşlerdir. Bu makalenin amacı; söz konusu şiirleri tespit etmek, tezkirelerdeki bilgilerden de hareketle Bahâî'nin tezkire yazarları ve şairler tarafından bir devlet adamı ve şair olarak nasıl değerlendirildiğini ve hayatı ile ilgili verilen biyografik nitelikteki bilgileri ortaya koymaktır.

Çalışmada bir girişten sonra Mehmed Bahâî Efendi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Sonraki bölümde metinlerine ulaşma imkânı bulunan 17. yüzyıl divanlarının taranması sonucu tespit edilen şiirler nazım biçimlerine göre tasnif edilmiş ve özellikleri belirtilmiştir. Metinlerine ulaşamayan ancak tezkirelerde rastlanan şiirler ayrı bir başlık altında verilmiştir. Daha sonra bu şiirler bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Şeyhülislam Bahâî, biyografi, methiye, tarih manzumeleri.

Abstract

Mehmed Bahâî Efendi was the thirty-second shaykh al-Islam of the Ottoman Empire and one of the most important poets of the 17th century. With these qualities, he was mentioned as a statesman and a literary figure both in the historical sources of his period and in the tezkires, which are accepted as biographical sources of classical Turkish poetry. Some poets living in this century also wrote poems about Bahâî, usually in the form of eulogies, and especially wrote poems emphasizing a special date about the events in various periods of his professional life. The aim of this article is to identify these poems in question and based on the information in the biographical dictionaries, to reveal how Bahâî was evaluated as a statesman and a poet by the biographers and poets, as well as the biographical information given about his life.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: tahmet@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8063-2005.

** Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: dilek29yalcin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0793-5437.

In the study, after an introduction, brief information about Mehmed Bahâî Efendi is given. In the next section, the poems identified as a result of the scanning of the 17th century divans, the texts of which are available, are classified according to their verse forms and their characteristics are stated. The poems whose texts could not be found but were found in the tezkires are given under a separate heading. These poems were then subjected to an evaluation.

Keywords: Classical Turkish poetry, Sheikhulislam Bahâî, biography, eulogy, history poems.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür ve sanat başta sultan olmak üzere devlet adamlarının himayesinde gelişen bir yapı arz eder. Birçok hükümdar ve devlet adamı bilim ve sanat erbabına maddî ve manevî imkânlar sunmuş, onları meclisine almış, nedim edinmişlerdir. Devlet adamlarının özellikle kültür ve sanata ilgisi sadece himaye ile olmamış, birçoğu çeşitli sanatlarda, özellikle hat, musiki ve daha çok şiirde hünerlerini de sergilemişlerdir. Başta Fatih Sultan Mehmed (Avnî), Yavuz Sultan Selim (Selimî), Kanunî Sultan Süleyman (Muhibbî) gibi hükümdarlar olmak üzere birçok sultan ve şehzade şairleri kollayıp gözeten birer hami olmanın ötesinde hatırı sayılır derecede birer şair olarak da kabul edilmişlerdir. Benzer durum devletin diğer üst düzey yöneticileri için de geçerlidir. Mahmut Paşa, Râmî Mehmed Paşa (Râmî) ve Koca Ragıp Paşa gibi sadrazamlar; klasik Türk şiirinin en önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Şeyhülislam Yahyâ, Molla Hüsrev, İbni Kemâl ve Ebussuûd Efendi gibi önemli şeyhülisamlar da şiirle iştigal etmişlerdir.

Osmanlı dönemi devlet adamlarının şairliği üzerine tezkirelerde değerlendirmeler, varsa divanları, metin neşirleri ve şiirleri üzerine çeşitli incelemeler yapılmış, hâlihazırda da yapılmaktadır. Kanaatimize göre bu çalışmaları destekleyecek olan bir başka araştırma alanı da bu kişilerle ilgili biyografik ve tarihî kaynaklardaki değerlendirmelerin yanında; yaşadıkları dönemde kendileri hakkında yazılan şiirleri toplamak ve bir değerlendirmeye tâbi tutmak olacaktır. Edebî malzemeler bir süre sonra tarihî vesikalara dönüşebildiği için böyle bir çalışma aynı zamanda tarih alanında yapılacak çalışmalar için de kaynak niteliği kazanacaktır. Özellikle tarih manzumelerinde hem devlet adamlarının hem yakınlarının terfileri, azilleri, fetihleri, ölümleri vb. için düşürülen tarih kayıtları bu şahsiyetlerin biyografik bilgilerine katkı sağlayacak mahiyette bilgiler sunması bakımından önemlidir (Yiğit, 2025, s. 1498).

Bu amaçla kaleme alınan bu makalenin konusu; Osmanlının otuz ikinci şeyhülislamı ve klasik Türk şiirinin kudretli şairlerinden olan Mehmed Bahâî Efendi hakkında yazılan şiirlerin kayıtlarını vermek ve bu şiirlerde Bahâî hakkındaki değerlendirmeleri ortaya koymaktır.

1. Mehmed Bahâî Efendi'nin Hayatı

Bahâî Mehmed Efendi, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi için 1595 veya 1601 seneleri zikredilmekle birlikte 1601 yılında doğmuş olması daha muhtemeldir (Tolasa, 1979, s. 11; Uludağ, 16 Eylül 2024). Baba ve anne tarafından tanınmış bir ilmiye ailesinden gelmektedir. Baba tarafından Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin torunu, Kazasker Abdülaziz Efendi'nin oğlu; anne tarafından Ebüssuûdzâde Mustafa Efendi'nin torunudur. Tahsilini babasından ve aile çevresindeki tanınmış hocalardan yapar. 1025/1617'de babasıyla birlikte Hicaz'a gider, dönüşte ilmiye mensubu ailelere tanınan imtiyazlardan faydalanarak genç yaşta çeşitli medreselere müderris tayin edilir (İpşirli & Uzun, 1991, IV/s. 463). Bahâî'nin meslek hayatı, Osmanlı toplumunun siyasi ve idarî olarak büyük bir çalkantı içinde olmasına bağlı olarak, sık sık atama ve azillerle doludur.

1028-1039/1619-1630 seneleri arasında çeşitli medreselerde müderrislik yapar, 1039/1630'da Selanik kadılığına atanır, bir yıl sonra bu görevden azledilir. 1042/1633 yılında başladığı Halep kadılığı hayatının en zor günleri olarak değerlendirilir. Halep valisi Ahmed Paşa'nın Bahâyî hakkında keyif verici maddelere düşkün olduğu, adli ve idari görevleri yerine getirmeye muktedir olmadığı yönündeki şikâyetlerini IV. Murad'a bildirmesi nedeniyle Bahâyî Efendi 1043/1634 yılında görevden alınarak Kıbrıs'a sürülür. Burada zor günler geçiren Bahâyî, padişaha sunduğu şiirler vesilesi ile 1045/1636 yılında affedilerek İstanbul'a gelmesine izin verilir. 1047/1638'den itibaren bir yılı geçmeyen sürelerle Şam (1047/1638), Edirne (1053/1644), İstanbul (1054/1645) gibi yüksek dereceli kadılıklarda bulunur. 1055/1646'da önce Anadolu kazaskeri sonrasında Rumeli kazaskeri olsa da aynı yıl bu görevden alınır. 1056/1647'de tekrar Rumeli kazaskerliğine atandıktan sonra bu görevdeyken kendisine 1058/1649'da şeyhülislamlık verilir (Tolasa, 1979, s. 13-15). Bu makamdaki tutumu nedeniyle saray ağalarının baskısı neticesinde 1059/1650 senesinde bu görevden alınır.¹ Yerine Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi getirilir. Azledildikten sonra Boğazdaki yalısına çekilen Bahâyî Efendi, çok geçmeden Midilli'ye sürgün edilir. Midilli'ye giderken uğradığı Gelibolu'da kalmasına müsaade edilen Bahâyî Efendi, 1061/1651 senesinde dostu Siyavuş Paşa'nın başvezir, amcasının oğlu Ebu Said Mehmed Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verilir. Bu yıl içinde ikinci defa şeyhülislamlığa getirilir. İkinci şeyhülislamlık döneminde ilkine göre daha sakin bir görev hayatı sürdüren Bahâyî, 1063/1653 senesinde vefatına kadar bu görevde kalır. Fatih Camii'ne bitişik olan konağının yakınında bir yere gömülür. Son zamanlara kadar Bahâyî Suffesi olarak anılan bu yerin yol çalışmaları nedeniyle kaldırıldığı, mezar taşlarının da yakınlardaki mezarlara taşındığı ve mezarı taşında "Menzilin Firdevs ola el-Fâtîha" yazdığı kaydedilmektedir (Tolasa, 1979, s. 21-22).

Derviş Abdî-i Mevlevî'den talik meşk ettiği, latifeleriyle meşhur olduğu kaydedilen Bahâyî Efendi'nin kültür ve edebiyat tarihi bakımından en önemli yanı şairliğidir. Şiirde Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin etkisi altında kalan şaire, Bahâyî mahlasının Yahyâ Efendi tarafından soyunun Bahaeddin Nakşibend'e uzaması sebebiyle verildiği söylenmekte; ayrıca Nakşî olduğu belirtilmektedir (İpşirli & Uzun, 1991, IV/s. 463). Keskin bir zekâyâ ve kuvvetli bir hafızaya sahip olan Bahâyî Efendi küçük bir dîvân sahibidir. Bir divançe de denilebilecek eserin İstanbul kütüphanelerinde 28 adet yazma nüshası vardır. *Bahâyî Dîvânı*'nda biri kaside-i bece olmak üzere 6 kaside, 42 gazel, 2 mesnevî, 2 tarih, 8 kıt'a, 21 rubai ve 1 beyit vardır. Divanında tevhid, münacat, na't gibi dinî türde şiirler yoktur (Uludağ, 16 Eylül 2024).

Önemli bir devlet adamı ve şair olan Bahâyî, devrinde yaşayan şairlerin kendisine şiirler sunduğu bir memduh sıfatıyla da karşımıza çıkmaktadır. Dönemindeki birçok şair ona methiye nitelikli şiirler sunmuş, çeşitli atamalarına, vefatına, yakınlarıyla ilgili bazı olaylara tarih düşürmüşlerdir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde 17. yüzyıldaki divanların taranmasıyla tespit edilen bu şiirler konu edinilecek; araştırma esnasında metnine ulaşılamayan fakat tezkirelerde yer alan şiirler de ayrı bir başlık altında verilecektir.

¹ Bahâyî'nin azledilmesine bir İngiliz elçisini hapsedirmesi sebep olarak gösterilir. Ocak ağalarının, İngiltere ile barışın bozulabileceğinden korkarak elçiyi serbest bırakması gerektiği yönündeki görüşlerine Bahaî itibar etmemiş, ağaların da din ve devlet itibarına zarar verdiklerini belirtmiştir. Ocak ağaları bu olaydan dolayı onun azlini istemişlerdir. Bu hadisenin detaylı anlatımı için bk. (İpşirli, 2014, V, s. 1297; İpşirli & Uzun, 1991, IV/s. 463).

2. XVII. Yüzyıl Divanlarında Bahâyî Hakkında Yazılan Şiirler

2.1. Kasideler

Bahâyî vasfında 17. yüzyıl şairleri arasında 13 farklı şaire ait toplam 26 kaside tespit edilebilmiştir. Altı şiirle Güftî, dört şiirle Tıflî Bahâyî hakkında en fazla kaside yazan şairlerdir. Kasidelerden Cevrî'ye ait olanı Bahâyî'nin Rumeli kazaskeri olması dolayısıyla kaleme alınmış; diğerleri şeyhülislamken yazılmıştır. Methiye nitelikli kasidelerden ikisi aynı zamanda kalemiyye (Safvetî Mehmet Çelebi, Cevrî), ikisi kudumiyye/tehniyetnâme (Şeyh Mehmed Nazmî, Güftî), ikisi ıydiyye (Güftî, Safvetî Mehmet Çelebi) biri şikâyetnâme (Güftî), biri hasbihal (Şeyh Mehmed Nazmî) niteliği göstermektedir. Kasidelerin dördünde "gül" (Feyzî), "ider" (Güftî), "gör" (Vecîhî) ve "sühan" (Selanikli Es'ad) olmak üzere redif kullanılmıştır. Kasidelerin en hacimli 77 beyitle Şeyh Mehmed Nazmî'nin şiiridir. Tespit edilebilen şiirlerle ilgili bilgiler şu şekildedir:

Selanikli Es'ad (öl. 1633), Bahâyî için, "Kasîde berây-ı fazîlet-meâb Bahâyî Efendi merhûm" başlıklı "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" vezninde "sühan" redifli 30 beyitlik bir kaside kaleme almıştır (Kayayerli, 1997, s. 22).

Cevrî (öl. 1654), "Kalemiyye der-vasf-ı fahru'l-fuzalâ mevlânâ Bahâyî 'aleyhi'rahmetü ve'r-ıdvân" başlığıyla neşredilen, teşbib bölümü kalemiye (7 beyit) olan 29 beyitlik bir kaside yazmıştır (Ayan, 1981, s. 120-121). Kaside "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Divan'ın Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın derkenarında kasideyle ilgili "Rum ili sadrı iken virilmişdür" şeklindeki nottan anlaşıldığı kadarıyla Bahâyî'nin Rumeli kazaskeri olması dolayısıyla sunulmuştur.

Cemî (öl. 1648-1649), "Der-medh-i Hz. Azîz Efendizâde Bahâyî Muhammed Efendi rahmetullâh" başlığıyla "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" vezninde 35 beyitlik bir kaside yazmıştır (Koparan, 1995, s. 122-125). Aşağıdaki beytin bildirdiğine göre Bahâyî'nin muhtemelen şeyhülislam oluşuna söylenmiş bir kasidedir:

*Meger o yekke-süvâr-ı cihân-ı fazl u hüner
Müşerref itdi sa'âdetle sadr-ı a'lâyı* (Koparan, 1995, s. 122).

İshakzâde Zuhûrî (öl. 1673?), Bahâyî vasfında iki kaside kaleme almıştır. İlki "Der-medh-i Şeyhülislam Bahâyî Efendi" başlığı altında "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmış 47 beyitlik bir manzume (Kahraman, 2002, s. 79-84); diğeri "Kasîde-i şitâiyye der-medh-i Bahâyî Efendi" başlığıyla "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" vezninde kaleme alınan 74 beyitlik bir şitaiyyedir (Kahraman, 2002, s. 85-93).

Şeyh Mehmed Nazmî'nin (öl. 1701), konuyla ilgili üç kasidesi vardır. İlki Bahâyî'nin şeyhülislam olması dolayısıyla yazılmış, "Tehniyetnâme-i sadâret-i fetvâ 'allâme-i zemân assân(?)'ı devrâne Bahâyî Efendi" başlığıyla "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbında, 77 beyitlik bir şiiridir (Bektaş, 2005, s. 564-573). Şairin diğer kasidesi, "Hasb-i hâl cenâb-ı vâlâ-kadr Bahâyî Efendiye ref' olundukda bu kemîneyi şeref-i mülâzemet ile mümtâzü'l-akrân eyledikleridür" başlıklı "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmış, 40 beyitlik bir kasidedir (Bektaş, 2005, s. 574-578). Nazmî'nin üçüncü kasidesi bu şiire zeyl mahiyetinde 26 beyitlik bir şiiridir. "Bu zeyl dahı Bahâyî Efendiye virilmişdür" başlıklı kaside "mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün" kalıbıyla yazılmıştır (Bektaş, 2005, s. 578-582).

Tıflî (öl. 1660) divanında Bahâî'ye yazılmış dört kaside yer alır. İlk kaside, "Der-medh-i hazret-i Bahâî Efendi rahmetullâhialeyh" başlığını taşır (Çınar, 2000, s. 54-58). Bahâî'nin şeyhülislam olduğu dönemde yazılmıştır. "Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılan kaside 49 beyittir. Tıflî'nin ikinci şiiri "Fahriye be-takrib-i na't-ı Şeyhülislâm Bahâî Efendi el-merhûm" başlığıyla divan neşrinde yer almıştır (Çınar, 2000, s. 58-61). "Feilâtün mefâ'ilün fe'ilün" veznindeki manzume 33 beyittir. Şairin "Berây-ı Bahâî Efendi" başlıklı üçüncü kasidesi "mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" vezninde, 12 beyitlik bir methiyedir. Bahâî, şeyhülislamken sunulmuştur (Çınar, 2000, s. 62-63). Tıflî'nin dördüncü kasidesi "Kaside-i sünbül" başlığını taşımaktadır. Farklı bir nüshasından, Nakibüleşraf Allame vasfında yazıldığı bilgisine de ulaşılan ve memduh ismi belirtilmeyen kasidenin Bahâî'ye de sunulmuş olması bir ihtimaldir (Çınar, 2000, s. 85-87). Kaside 27 beyittir, "feilâtün feilâtün feilâtün feilün" kalıbıyla yazılmıştır.

Safvetî Mehmet Çelebi (öl. 1664-65) divançesinde Bahâî vasfında iki kaside yer almaktadır. İlki "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmış 36 beyitlik bir kalemiye (Güzel, 2018, s. 7-10); ikincisi 38 beyitlik, "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fâ'ilün" vezninde bir ıydiyyedir (Güzel, 2018, s. 11-15).

Veciî (öl. 1660), Bahâî için bir kaside yazmıştır. "Der-medh-i Şeyhülislâm Bahâî Efendi" başlıklı şiir 27 beyittir (Aslantaş, 1994, s. 55-58). "Gör" redifli manzume "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır.

Nedîm-i Kadîm'in (öl. 1670), Bahâî'nin bir şiirine nazire niteliğinde kasidesi vardır. Kaside "Der-medh-i Şeyhülislâm Bahâî Efendi rahmetullâhi" başlığıyla, "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" vezninde yazılmış 49 beyitlik bir şiirdir (Horata, 1987, s. 62-75).

Güftî (öl. 1677), Bahâî vasfında altı kaside kaleme almıştır. İlki "Kaside der-medh-i Şeyhülislâm Hazret-i Bahâî Efendi" başlıklı, "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmış 28 beyitlik şiirdir (Yılmaz, 1983, s. 176-177). İkinci kaside aynı vezin ve başlıkla divanda yer alan, Bahâî'nin şeyhülislam oluşu için söylenmiş 53 beyitlik bir kudumiye örneğidir (Yılmaz, 1983, s. 178-181). Güftî'nin üçüncü kasidesi "Der-hakk-ı Bahâî-i merhûm" başlıklı şikâyetnâmedir (Yılmaz, 1983, s. 184-186). "İder" redifli şiir, "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır ve 29 beyittir. "Kaside der-medh-i Şeyhülislâm Bahâî Efendi" başlıklı "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmış dördüncü şiir ıydiyye türünde, 33 beyitlik bir kasidedir (Yılmaz, 1983, s. 203-205). Şairin beşinci kasidesi de "Kaside der-medh-i Şeyhülislam Bahâî Efendi" başlığıyla kaleme alınmıştır (Yılmaz, 1983, s. 205-206). "Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" veznindeki şiir 28 beyittir. Güftî'nin, aynı başlıklı altıncı kasidesi "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" vezninde ve 29 beyittir (Yılmaz, 1983, s. 215-216).

Feyzî mahlasıyla şiirler yazan Şeyhülislam Ebusaidzâde Feyzullah Efendi (öl. 1698) amcazadesi Bahâî için "gül" redifli bir kaside yazmıştır (Eliacık, 2003, s. 296-297). "Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" veznindeki şiir 28 beyittir.

Nâ'ilî-i Kadîm (öl. 1666), "Der-medh-i sâhib-i fazilet Şeyhü'l-islâm Mehmed Bahâî Efendi" başlığı ile "mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" vezninde 40 beyitlik bir kaside yazmıştır (İpekten, 1990, s. 98-101).

Neşâtî'nin (öl. 1674), Bahâî hakkında iki kasidesi bulunmaktadır. İlki "Der medh-i Şeyhü'l-İslâm Bahâî Efendi" başlıklı, mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün vezninde

38 beyitlik bir manzume (Kaplan, 2019, s. 75-77); ikincisi “Der sitâyîş-i Hazret-i Bahâyî Efendi” başlıklı, “fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün” vezninde 25 beyitlik bir şiirdir (Kaplan, 2019, s. 78-79).

2.2. Gazeller

Bahâyî hakkında yazılmış, Güftî’ye ait iki gazel tespit edilebilmiştir. Bunlardan ilki “fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün” vezninde 15 beyitlik bir gazeldir. “Bîgânedir” redifli şiirin 8-15. beyitleri Bahâyî methiyesidir (Yılmaz, 1983, s. 296). Diğeri ise “mefâ’îlün fe’îlâtün mefâ’îlün fe’îlün” kalıbıyla yazılmıştır. On beyitten oluşan “gibi” redifli şiirin 6-10. beyitleri Bahâyî’nin övgüsü hakkındadır (Yılmaz, 1983, s. 367-368).

2.3. Kıtalar ve Tarih Manzumeleri

Bu başlık altında dokuzu tarih manzumesi olmak üzere, dokuz farklı şaire ait, on bir kıta tespit edilmiştir. Üç tarih manzumesiyle Hasretî, Bahâyî ve yakınları için en çok kıta kaleme alan şair niteliğindedir. Tarih manzumelerinden üçü Bahâyî’nin Anadolu kazaskeri olması dolayısıyla söylenmiştir. Rumeli kazaskeri oluşu, vefatı, yakınlarının doğum ve terfileri diğer manzumelerin konusunu teşkil etmektedir. Nazmî’nin lafzen ve manen düşürülen tarihi dışında diğer şiirlerde manen tarih düşürülmüştür. Tespit edilebilen şiirler ve tarih beyitleri şu şekildedir:

Selanikli Es’ad, “Kıta berây-ı Bahâyî Efendi” başlıklı, “fe’ûlün fe’ûlün fe’ûlün fe’ûl” kalıbıyla, 23 beyitlik bir kıta kaleme almıştır (Kayayerli, 1997, s. 205-206).

Tıflî’nin, divan neşrinde “Berây-ı Bahâyî Efendi” başlığıyla yer alan bir manzumesi mevcuttur (Çınar, 2000, s. 96-97). “Mefâ’îlün fe’îlâtün mefâ’îlün fe’îlün” kalıbıyla yazılan kıta 15 beyittir.

İlmî (17. yy), Bahâyî’nin Anadolu kazaskeri olması dolayısıyla, 1056/1646-1647 senesini gösteren, “Târîh-i kâdîasker remzen Baha’î masdar-ı Anatoli” başlığı altında üç beyitlik bir tarih kıtası söylemiştir. “Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün” veznindeki manzumenin tarih beyti şu şekildedir:

‘İlmî gûş etdükde didi ana bir târîh-i hûb

‘İlmile oldu Bahâ’î sadrı evc-i ‘izz[et]ün (Çetinkaya, 2003, s. 325).

Kelîm, Bahâyî’nin Anadolu’da kazaskeri olmasına “Târîh-i Berây-ı Bahâyî Efendi” başlıklı, 15 beyitlik bir tarih kıtası söylemiştir. “Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün” veznindeki kıtanın tarih beyti şöyledir:

Didi târîhin Kelîm-i nûkte-ver ol şevk ile

Dâd-ı cûd ile Bahâyî Sadr-ı Rûma saldı fer (Çelen, 1994, s. 243).

Şeyh Mehmed Nazmî ‘nin (öl. 1701), yine bu terfi dolayısıyla kaleme aldığı tarih manzumesi 2 beyittir. 1056/1646-1647 senesini lafzen ve manen gösteren manzume “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbıyla yazılmıştır. “Târîh-i berây-ı sadâret-i a’lemü’l ‘alâ ‘aref’ül-urefâ Bahâyî Efendi” başlıklı şiirin tarih beyti aşağıdaki gibidir:

Bu şevk ile didim târîh Nazmî lafzen u ma’nâ

Bin elli altıda geçdi Bahâyî ‘adlile sadra (Bektaş, 2005, s. 583).

Vecihî, Bahâyî'nin 1064/1653-1654 senesinde vefatı dolayısıyla bir tarih manzumesi yazmıştır. "Mefâ'ilün mefâ'ilün Fe'ülün" kalıbıyla yazılan 2 beyitlik şiirin tarih beyti şu şekildedir:

*Didüm târîhini anun Vecîhî
Makâmın sadr-ı cennet ide Allâh* (Aslantaş, 1994, s. 68).

Hasretî (öl. 1653-54?), Bahâyî'nin ölümü için bir tarih manzumesi kaleme almıştır. "Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıbıyla yazılan 7 beyitlik kıtanın tarih bildiren beyti şu şekildedir:

*İşidüp târîh için didi hâtif
Bahâyî Hâk bihişt ide makâmuñ* (Donuk, 2018, s. 1293).

Hasretî ayrıca Şeyhülislam Bahâyî ve Yahyâ Efendi'nin kız kardeşlerinin oğlunun Şam kadısı olması dolayısıyla iki tarih düşürmüştür. 1064/1653-1654 senesini gösteren şiirlerden ilki 4 beyittir ve "Kâdî-i Şâm ki Mehemed Efendi Şeyhu'l-İslâmüñ Merhûm Yahyâ Efendi Hazretlerinin Kızkarındaşınıñ Ferzend-i Ercümentleridür" başlığını taşır. "Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılan şiirin tarih beyti şu şekildedir:

*Bu nûrâniyyetin Şâmuñ görüp hâtif didi târîh
Nümâyâ[n] oldı burc-ı enbiyâdan mihr-i firûzı* (Donuk, 2018, s. 1294).

Aynı vezinde, başlıksız iki beyitlik diğer kıtanın tarih beyti ise şöyledir:

*Kudüm-i pâküñe târîh için bu Hasretî dâ'î
Didi gel ey benüm devletlü sultânüm şafâ geldüñ* (Donuk, 2018, s. 1294).

Nehcî (öl. 1680), divanında Bahâyî'nin kardeşi Yahyâ Efendi'nin Şam kadısı olması dolayısıyla söylenmiş bir tarih vardır. 1079/1668-1669 senesini gösteren manzume 13 beyitten oluşmaktadır. "Târîh-i Yahyâ Efendi birâder-i Bahâ'î ki kâdî-i Şâm şode" başlıklı şiir "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Tarih beyti şu şekildedir:

*Beşîr-i gaybî ibşâr itdi Nehcî didi târîhin
Zihî makdem ki âmed Şâmrâ subhî zi-ikbâlî* (Aslan, 2005, s. 203-204).

2.4. Mesnevî

Bahâyî hakkında Güftî (öl. 1677) tarafından kaleme alınmış iki mesnevî tespit edilebilmiştir. İlk mesnevî "mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün" kalıbıyla yazılmış 53 beyitlik bir manzumedir (Yılmaz, 1983, s. 77-78). Methiyye içerikli şiirde genellikle Bahâyî'nin edebî yönü övülmüştür. Şairin ikinci mesnevîsi içinde bulunduğu zorluklardan şikâyet ettiği bir arzihâl niteliğindedir. "Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün" veznindeki mesnevî 124 beyittir (Yılmaz, 1983, s. 78-82).

2.5. Terkib-i Bend

Bahâyî vasfında iki terkib-i bend örneği şiire tesadüf edilmiştir. Bunlardan ilki Kelîm'in "Mersiyye der-hakk-ı Bahâyî Efendi" başlıklı terkib-i benddir (Çelen, 1994, s. 60-65). "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" veznindeki şiir yedi bendden oluşur.

Nehcî'nin Şeyhülislam Bahâyî vasfında Farsça bir terkib-i bendi vardır. Her biri beş beyitlik üç bentten meydana gelen manzume, Nehcî'nin divanıyla birlikte neşredilen

Tuhfetü's-sâlikîn ve hediye'tü'l-mütereşşidîn adlı eserinde yer almaktadır. "Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün" kalıbıyla yazılan şiirden tamiyeyle Bahâyî ismi istihraç edilmektedir (Aslan, 2005, s. 511-12).

3. Biyografik Kaynaklardaki Manzum Kayıtlar

Divanlarda tespit edilen bu şiirlerin dışında tezkirelerde de Bahâyî hakkında şiirlere, hayatıyla ilgili önemli tarihlere atıf yapan kayıtlara yer verilmiştir. Safâyî tezkiresinde, divan şairi Hâkî'nin (öl. 1667-1668); Bahâyî Efendi'nin meclisine dâhil almak amacıyla yazıldığı kaydedilen, "mefâ'ün mefâ'ün mefâ'ün fe'ûlün" veznindeki "eyler" redifli beş beyitlik bir gazeline yer verilmiştir (Çapan, 2005, s. 173; Aksoyak, 16 Eylül 2024).

Bahâyî'nin Şam kadılığına atanması dolayısıyla Şamî Ebu Bekr bin Mansûru'l-Amrî 1048/1638-1639 senesini gösteren Arapça bir tarih düşürmüştür. Tarih beyti şu şekildedir:

انما العدل يا اخا الفهم ارخ
عدل هذا محمد بن عزيز

"Ey anlayışlı kardeşim! Adaleti tarihle "Mehammed bin Aziz adildir" (Ekinci, 2017, s. 420).

Bahâyî'nin Hüsamzâde Abdurrahman yerine İstanbul kadılığına atanmasıyla ilgili tezkire sahibi Rıza bir mısrayla tarih düşürmüştür. 1055/1645-1646 senesini gösteren Farsça mısra şu şekildedir:

شد بهایی حاکم شرع جميل

"Bahâyî güzel şeriatın hâkimi oldu" (Ekinci, 2017, s. 421).

Bahâyî'nin Abdurrahim Efendi yerine 1059/1649-1650 senesinde şeyhülislam olması dolayısıyla Muhammed Şâmî'nin söylediği, Arapça bir tarih mısraı aktarılır:

فطوبى لفتوى الروم بابن عزيز

"İbni Aziz'den dolayı Rum fetvası ne güzeldir" (Ekinci, 2017, s. 421).

Yine şeyhülislam oluşu dolayısıyla bir tarih mısraına da yer verilmiştir:

Gelmedi dehre Bahâyî gibi âlim müftî (Uludağ, 16 Eylül 2024)

Bahâyî'nin 1061/1650-51 senesinde şeyhülislamlıktan azli üzerine dönem şairlerinden biri, iki beyitlik bir kıta kaleme almıştır (Ekinci, 2017, s. 421).

Feyzî'nin, Bahâyî'nin 1062/1651-1652 senesinde ikinci defa şeyhülislam olması dolayısıyla yazdığı iki beyitlik kıtası vardır. Kıtanın tarih içeren beyti şu şekildedir:

Yine teşrîf idicek Feyzî dedim târîhin

'İzz ile sadra geçip oldu Bahâyî müftî (Çapan, 2005, s. 97).

Aynı tayin üzerine Yusuf Bedî de bir mısrayla tarih düşürmüştür:

Fetvâ-yı 'adet ile'l-Bahâyî (Ekinci, 2017, s. 422).

Ünsî (öl. 1664), Ünsî Abdullatif Efendi; Bahâyî tavassutuyla Bağdat kadılığına atanınca bu durumu bir kıtayla anlatmıştır. “Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla yazılan kıta iki beyittir (Yılmaz, 2001, s. 100).

Bahâyî Efendi’nin 1064/1653-54 senesinde ölümü üzerine Şamî Muhibbiddinzade’nin Arapça bir mersiyesi kayıtlıdır (Ekinci, 2017, s. 421; Muallim Naci, 1995, s. 280).

Er-Rûm kad muhyet mehâsinu insehâ

mısrayla başlayan bir mersiyesindeki şu sanatlı beyit öne çıkarılmıştır:

Ve te’attelet lemmâ ne’a İbni Azîzehâ

İzlâ behâ be-gayri Behâin (Muallim Naci, 1995, s. 280).

Racî (?)’nin Bahâyî’nin vefatı dolayısıyla yazdığı 5 beyitlik bir kıtası bulunmaktadır. Şiirin tarih beyti şu şekildedir:

Fevtine kıldım du’â târîh edip Râcî anın

Cennet-i vâlâ ola yâ Rab Bahâyî’nin yeri (Çapan, 2005, s. 98).

Safâyî tezkiresinde Bahâyî’nin vefatı dolayısıyla devrin şairlerinden birinin tarih beytine yer verilmiştir:

Yazılsa hall ile ‘ârif olur olur târîh-i fevtine

Vedâ edip Bahâyî bu sa’îde verdi fetvâyı (Çapan, 2005, s. 97).

Bahâyî’nin mezar taşında da yer alan ve onun vefat tarihini gösteren bir mısra kayıtlarda yer almaktadır:

Menzilün Firdevs ola el-Fâtîha (Ekinci, 2017, s. 423; Uludağ, 16 Eylül 2024).

Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi’nin *Ravzatu’l-ibrâr Zeyli*’nde Bahâyî’nin vefatı dolayısıyla yazılmış 9 beyitlik bir tarih manzumesi yer almaktadır. Bahâyî’nin eleştirildiği bu şiirin müellifi hakkında Abdulaziz Efendi “bazı sitem-dide zarifler” ifadesini kullanır. Manzumenin tarih beyti şöyledir:

Yaş döküp sîne döğüp târîhini

Gitdi miülhid Müftî eyvâ dediler (Kaya, 2003, s. 167).

4. Hakkında Yazılan Şiirlere Göre Bahâyî Efendi

4.1. Kişiliği ve Devlet Adamlığı

Bahâyî Mehmed Efendi’den bahseden biyografik kaynaklarda ve hakkında yapılan çalışmalarda öne çıkarılan taraflarından biri mizacının, hayatının çeşitli dönemlerinde değişiklik gösterdiği yönündeki tespitlerdir. Nâimâ, Bahâyî Efendi’den, “Müverrih der ki kable’l-mevt alâ’im-i zevâl ve intikalden emerât-ı acîbeye mazhar olmuşlar idi. Cümleten tebdil-i ahlâk edip meşrepleri lutf u semâhat ve mekârim ü re’fet üzere iken intikâllerine karîb evkâtlarda tabî’atlerine ceberut ve kasvet gâlib olup cüz’î umura tehevvr ve gazab-ı nâ-be-mahal kendülerden sudur ederdi” (İpşirli, 2014, V/s. 1505) şeklinde bahsederek gençliğinde yumuşak huylu ve cömert biri olduğu halde yaşlılık döneminde ahlakının değiştiğini, sinirli ve kasvetli biri olduğunu bildirir.

Bahâyî’nin en önemli mizaç özelliklerinden biri ve belki de en belirginini onun keyfine ve rahatına düşkün biri olmasıdır. Bahâyî; sıkı gayret ve çalışma gerektiren,

üzerinde ciddiyetle durulması gereken meseleleri bir yana bırakarak hoşça vakit geçirmek, dostlarıyla bir araya gelerek sohbet etmek, meclisler kurmaktan hoşlanan biridir. Özellikle tütün içmeyi sevmektedir. IV. Murad gibi tütünü yasak etmiş bir padişah devrinde bu alışkanlığı yüzünden suçlanmış, sürgün olmuş; daha sonra da şeyhülislam iken bu konuda verdiği fetva dolayısıyla büyük suçlamalara hedef olmuştur. Tütün dışında onun afyon gibi bazı keyif verici maddeleri de kullandığı bildirilmektedir. İkinci şeyhülisamlık döneminde onda görülen aşırı sinirlilik, bazı mizaç değişiklikleri, hatta elli dört yaşında erken sayılabilecek bir yaşta vefatında da bu alışkanlıklarının etkili olduğu söylenebilir (Tolasa, 1979, s. 22).

Bahâyî; keyfine düşkün yaratılışı, alışkanlıkları ve özellikle tütünün haram olmadığına dair verdiği fetva nedeniyle döneminde eleştirilmiş bir şahsiyettir. Özellikle medrese ve tekke çatışmalarının yoğun olduğu bir dönemde yaşayan Bahâyî'nin bu tutumu şeriatın bağnaz taraftarlarınca tepkiyle karşılanmıştır. Kendisinden sonra şeyhülislam olan ve aralarının iyi olmadığı anlaşılan Karaçelebi Abdulaziz Efendi'nin Bahâyî ile ilgili niyetini değerlendiren Nâimâ, Bahâyî gibi muhterem bir şahsiyetin Karaçelebizade'nin iftiralarına maruz kaldığını belirtir: "...Lâkin meşrebleri muktezasınca taassub vâdisin ihtiyâr edip erbâb-ı devletin cümlesine harf-endâzlıkta taksîrât etmemiştir. Ale'l-husûs Bahâ'î Efendi gibi vücûd-ı muhteremi hasm ittihâz edip hakkında hezl-âmîzâne uzhuke-i acîbe yazdığı mütâla'a edenlere ma'lûmdur" (İpşirli, 2014, VI/s. 1798). Bahâyî Efendi'nin bu dönemdeki çatışmalarda taassuptan uzak hoş görülmesi tutumunu ele alan Ali Fuat Bilkân da Divançesinde tevhid, münacat, naat gibi şiirler bulunmayan Bahâyî'nin bu tavrının belki de bir tepki olabileceği üzerinde durur. Bahâyî, devrin bağnaz çevrelerinin aksine, akıl ve müsamaha ile davranmış ve görevde olduğu müddetçe Kadızâdelilere karşı durmuştur. Kadızâdelilerin padişahı, yöneticileri ve halkı bağnaz bir düşünceye zorlaması karşısında onlarla mücadele ederek tütünün haram olmadığına dair bir fetva vermiş ve tutucu tahrip edici bir anlayışa karşı çıkmış; ancak dönemin dinî otoritesi sayılan Kadızâdelilerin siyasi baskıları sonucu görevden azledilmiş ve sürgüne gönderilerek bir bakıma cezalandırılmıştır (Bilkân, 2009, s. 109). Bahâyî'nin şeyhülisamlık dönemindeki bu tutumu Karaçelebizade Abdulaziz Efendi'nin aktardığı bir tarih manzumesinde yer alan,

Yaş döküp sîne döğüp târîhini

Gitdi mülhid müftî eyvâ dediler (Kaya, 2003, s. 167).

beytinde görüldüğü üzere şeriat taraftarlarınca mülhit olarak anılmasına sebep olmuştur.

Bahâyî Efendi'nin devlet işlerindeki tutumunun ise ciddiyet ve ahlak üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Gerek kazaskerlik gerekse şeyhülisamlık yaptığı dönemlerde çevreden gelen çeşitli istek ve baskılara hiç çekinmeden karşı durabildiği, kolay kolay etki altında kalmadığı belirtilmektedir. Özellikle ilk şeyhülisamlığında devrin büyük devlet adamları bir yana, ocak ağaları gibi zamanın nüfuzlu ve tehlikeli çevrelerinden gelen çeşitli teklif ve isteklere cesaretle karşı koyması, rüşvete karşı tutumu, mevkiisini kaybetmek pahasına meslek, din ve devlet itibarına sahip çıkması hakkındaki itham ve iddiaları çürütür niteliktedir. Onun karakterindeki asabiyeti de bu yönüyle ilişkilendirilmiş; çabuk sinirlenen ve bu nedenle tepkileri de sert olan Bahâyî Efendi'nin bu tavrı, özellikle şeyhülisamlığının ilk döneminde devrindeki din ve devlet itibarını zedeleyen tutumlara, aşağılayıcı hareketlere, rüşvet alışverişine, devlet işlerindeki laubaliliğe karşı olmasına bağlanmıştır (Tolasa, 1979, s. 24-25).

Bahâî'nin bir devlet adamı olarak sohbet meclislerine düşkünlüğü, rindane meşrebi her ne kadar tarihî kaynaklarda tartışılsa da klasik Türk şiirinin genel algısına uygun olarak şairler Bahâî'nin bu yönünü olumlu karşılamışlardır. Nâîlî, Bahâî hakkındaki methiyesinde onun bu yönüne dikkat çekmiş; Bahâî'nin, meşrebinin gereği olarak rindlere teveccüh gösterdiğini, ehl-i riya olarak andığı zahidlere yüz vermediğini belirtmiştir. Nâîlî'nin bu beyitleri, Bahâî'nin devrindeki medrese tekke mücadelesinde takındığı tavrı gösteren ifadelerdir:

*Gâh-ı tarab ki lâzıme-i lutf-ı meşrebi
Rindâne meyl ü ehl-i riyâdan nüfûr olur
Tertîb-sâz-ı işret-i rindân olup vera'
Zühdün metâ'-ı kisve-i fisk u fücûr olur (İpekten, 1990, s. 99).*

Bahâî'nin yaşadığı dönemdeki karmaşaya, bu karmaşa içerisinde takındığı tavra dikkat çeken şairlerden biri Nedîm-i Kadîm'dir. Şair, Bahâî'nin ikinci şeyhülislamlığı zamanında (1062/1654) müderrislikten azledilince ona sunduğu kasidesinde;

*Harâbe-zâr-ı hüner olmuş idi bûmistân
Hümâ-yı mekremet-i sâyen eyledi ma'mûr*

şeklindeki beytiyle ülkenin bir harabeye dönüştüğünü, talihin kendisine gülmediğini, daima sıkıntılar içinde yaşadığını, zamanın insanların bencil olduklarını anlatır. Şairin bu beyti; IV. Mehmed'in hükümlerine rastlayan bu dönem ağaların devlet yönetimine hâkim olduğu, devletin malî gücünün iyice sarsıldığı Kadızâdeliler olarak bilinen grubun ulema sınıfı üzerindeki etkisinin had safhaya çıkmasından bir şikâyet niteliğinde yorumlanmıştır (Horata, 1987, s. 4).

Bahâî'nin memuriyet hayatında titizlik hususundaki inatçı tavrı, tayin ve azil hususlarında tesir altında kalmamaya çalışması Ünsî'nin kıtasında kendini hissettirir. Şairin;

*Silsile tarhunı itdükde Bahâî-i ferîd
İtdi isbât-ı mekârim 'ulemâ-yı asra
Şûkr kim düşdi bizüm pâyumıza devletden
Va'd-ı Bağdâd o da ba'de harâbe'l-Basrâ*

şeklinde, tayinin gecikmesinden dolayı şikâyetinin sebebinin Sadettin Nüzhet, Bahâî'nin tayin konusundaki titizliğine bağlar (Sadettin Nüzhet, 1933, s. XII).

Dönemle ilgili tarihî kaynaklarda Bahâî Efendi'nin şiirde ve hüsn-i hattaki mahareti bir yana derinlemesine hiçbir ilimde paye sahibi olmadığı, bu durumu kıvrak zekâsı ve kavrayış gücüyle aştığı yönündeki değerlendirmelere rağmen tezkire yazarları ve Divan şairleri onu birçok ilme vâkıf bir şahsiyet olarak nitelendirirler. İshakzâde Zuhûrî (öl. 1673?); Bahâî'nin felsefe, ilm-i nücum, mantık, nahiv ve belagat ilimlerindeki maharetini; bu dallardaki üstatlarla kıyaslayarak anlatır:

*Hüküm-senc olsa Eflâtûn-ı tab'ı bezm-i tahkîk
Gelür hayret Aristo-dânişân-ı mülk-i Yûnâna
Reh-i tahkîk-i 'ilm-i hey'ete ol rest-revdür kim
Nizâm-ı a'rec eylerse mahaldür 'özü-i lengâna
Eger mesned-nişîn-i ders-gâh-ı 'ilm-i nahv olsa
Döner bir pâ-sitâde İbn-i Hâcib şekl-i der-bâna*

Mübârek şâh görse rütbesin tahkîk-i mantıkda
 Mübârek-bâd dirdi ol şeh-i iklîm-i 'irfâna
 Rasad-bend-i nücûm olsa çeh-i kalbinde idrâki
 Çekerdi perde-i nesh hükm-i zîc-i [Uluğ] hâna
 Göreydi hendesî-i tab'ını Oklidis-i sûrî
 Olurdu merkez-âsâ müstedîr-i hatt-ı nişyâna
 Göreydi nazm-ı gevher-senc-i fetvâsın eger bir dem
 Gelür manzumesinden çihre-tâbı İbn-i Vehbâna
 Olursa perde-efgen rûy-ı esrâr-ı belâgatden
 Gelürdi hayret-i dîdâr-ı ma'nâ şeyh-i Cürcâna
 Edîb-i nükte-perdâz-ı debistân-ı fesâhat kim
 Girihtir reşk-i nutkı rişte-i güftâr-ı Sehbâna (Kahraman, 2002, s. 89-90).

Neşâtî; Bahâyî vasfındaki şiirlerinde “yegâne şeh-süvâr-ı ‘arsagâh-ı kişver-i dâniş” “sipihr-i ‘ilm ü fazl” ve “âb-ı rûy-ı ‘ulemâ” ifadeleriyle Bahâyî’nin ilmî yönüne değinmiştir. Neşâtî’ye göre Bahâyî; ilim ülkesinin meydanında at koşturan, eşi benzeri olmayan usta binici; iyi ahlakın ve ilmin göğü, âlimlerin yüzü suyudur:

Zâtı envâ'-ı ma'ârifle ki arâstedür
 Yaraşur her ne kadar itse zamâne i'zâz

...

Serverâ sadr-ı fezâ'il güherâ pâk-dilâ
 İy hidv-i hüner-efrûz-ı ma'ârif-perdâz (Kaplan, 2019, s. 79).

Derviş Abdî-i Mevlevî den talik hattı meşk eden Bahâyî Efendî’nin hat sanatındaki maharetine dikkat çeken Neşâtî; onun yazısındaki her noktanın letafetle süslendiğini, hattındaki parlaklığın ruhlara huzur verdiğini belirtir:

Letâfetle müzeyyen ol kadar her nokta-i pâki
 Ferâmûş itmek mümkün mi ‘âşık hâl-ı cânânı
 Fûrûg-ı hüsn-i hattı behcet-efzâ-yı rûh-ı şâdî
 Edâ-yı dil-keşi hâlet-fürûz-ı zevk-i vicdânî (Kaplan, 2019, s. 75).

Cevrî de Bahâyî’nin hüsn-i hattaki yeteneğinden bahseden şairlerden biridir. Cevrî’ye göre Bahâyî’nin kalemi; mana Cebrail’inin sidresinin nihali; hattının siyahlığı ise İsrâ Gecesi’nin görünüşüdür:

Nihâl-i hâmesi Cibrîl-i ma'nîye sidre
 Sevdâ-yı hattı nümûdâr-ı leyle-i İsrâ (Ayan, 1981, s. 120).

4.2. Edebî Kişiliği

Önemli bir şeyhülislam olması yanında Bahâyî’yi döneminde öne çıkaran özelliklerinden biri şair olmasıdır. Klasik Türk edebiyatının biyografi ve eleştiri kaynakları kabul edilen tezkireler onun edebî yönüyle ilgili övgü dolu ifadeler kullanırlar. Tezkire yazarı Rıza onu zamanın allamesi, fazilet sahibi biri, şairler arasında en güzel şiir söyleyen, belîğ bir şair olarak gösterir: “Bir fâzıl-ı yegâne ve bir ‘allâme-i zemânedür ki kemend-i fazîleti şu’le-i âfitâb gibi tâbdâr ve rismân-ı ‘ilm ü ma’rifeti şa’şa-i mâhtâb gibi pür-envâr olup şuârâ-yı zamânun eş’arı ve bülegâ-yı cihânun serveri vü hüner-veridür” (Zavotçu, 2009, s. 107). Safâyî de ondan “asrın melikü’ş-şu’arâsı ve evc-i ma’ârif ü kemâlin ferhunde-hümâsı” şeklinde bahseder (Çapan, 2005, s. 98). Sadettin Nüzhet, Bahâyî’nin velüt bir şair olmamakla birlikte şiirleri üzerinde fazla tevakkuf ettiği ve şiirlerini fazlaca

tashih ederek vücuda getirdiği, yazılarında fevkalade bir zarafet ve incelik bulunduğu, fikir hatalarına ise tesadüf edilmediği değerlendirilmesini yapar (Sadettin Nüzhet, 1933, s. XXIV).

Bahâyî, bir gazel şairi olarak kabul edilmiştir. Eserlerinde Bâkî ve Şeyhülislam Yahyâ'nın tesirlerinin hissedildiği şairin gazellerinde bir incelik bir zarafet göze çarpmaktadır. Ziya Paşa Harabat mukaddimesinde Şeyhülislam Yahyâ'dan bahsettikten sonra sözü Bahâyî'ye getirerek onun şiirlerinin gönül alıcı ve aşıkâne olduğunu, klasik şiirin usta şairi Nedîm'in de onun yolunda gittiğini bildirir:

*Tanzîm-i gazelde bir de Yahyâ
Bir vâdî-i hâs kılmış ihyâ
Nâzik söyler sözü be-gâyet
Bir sadelik içre bin letâfet
Güyyâ kırılır elinde elfâz
Mazmûnları ruhu eyler ikâz
Bu şîvede bir dahi Bahâyî
Bülbül-veş eder sühan-serâyî
Pek dil-keş ü âşıkâne söyler
Tarîz eden yabâne söyler
Sonra bu yola Nedîm gitmiş
Taklîd etmiş ziyâde etmiş (Kaplan vd., 1993, s. 69).*

Dönem şairlerinin de Bahâyî hakkında yazdıkları methiyelerde onun siyasi kişiliği yanında şair tarafını öne çıkardıklarını ve onu önemli bir şair olarak kabul ettiklerini söylemek mümkündür. Selanikli Es'ad'ın Bahâyî'nin şairliğine vurgu yapmak için kaleme aldığı "sühan" redifli kasidesinde Bahâyî'nin şiiri; şiir sevenlerin meclisine tazelik, mana sarhoşuna neşe veren nefes olarak nitelendirilmiştir. Kasideye göre Bahâyî'nin aşırı nazik olan fikri, söz madeninin kaynağıdır. Onun şiirlerinin kaynağı fikir, süsü hayaldir. Es'ad; Bahâyî'nin şiirindeki mana, hayal ve fikir kavramlarını öne çıkarmış, onu belîğ bir şair olarak nitelendirmiştir:

*Nefesi neşve-dih-i bâde-perest-i ma'nâ
Nazm-ı revnak-şiken-i meclis-i mestân-ı sühan
Sözleri dürr-i bünâgûş-ı hayâl-i mülhem
Fikr-i nâzikteri 'alî-i güher-kân-ı sühan
Kalemi rûh virür ma'nâ-i hâssü'l-hâssa
Şi'rinün nükte-i zevk-âveridür cân-ı sühan
....
Rûtbe-i fazlına irmez hîred-mû-yı şikâf
Yüz sürer hâk-i reh-i nazmına şâhân-ı sühan
...
Satr-ı ebyâtı degül bâğ-ı belâgat içre
Nazar itsen görünür resm-i huyâbân-ı sühan (Kayayerli, 1997, s. 22).*

Klasik Türk şiirinin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Neşâtî'nin aşağıda alıntılanan beyitlerinden anlaşıldığı kadarıyla; şair Bahâyî'yi dönemin en önemli şairlerinden biri olarak kabul etmektedir. Bahâyî'den "serîr-i milk-i nazm", "kâm-bahş-ı şu'arâ", "sühan-ârâ-yı zamân", "sühan-perver-i yektâ" tamlamaları ile bahseden Neşâtî onun şiirlerindeki mana, letafet ve edaya dikkat çeker. Bahâyî'nin belagata vukufiyeti dile

getirilirken onun şiir vadisinde başka şairleri aciz bıraktığını, mucize niteliğinde şiirler yazdığını belirtmek için “i’câz” kelimesine vurgu yapılır:

*Ma’ânîsinde var bir neş’e kim fart-ı letâfetden
Unutdursa ‘aceb mi Hızra zevk-i âb -ı hayvânı
Nedür ol ma’nî-i pâkize ol zengin edâlarla
Şikest itse ‘aceb mi kıymet-i la’l-i Bedehşâmı* (Kaplan, 2019, s. 75).

*Suhan-ârâ-yı zamân ya’ni Bahâyî ki odur
Şimdi i’câz-ı belâgatla olan vahy-tırâz
O suhan-perver-i yektâ ki revâdur olsa
Rütbe-i nazmı hased-kerde-i sihr ü i’câz* (Kaplan, 2019, s. 78).

Aşağıdaki beyitlerde ise Bahâyî’nin mazmun bulmadaki ustalığına, yeni tabirler kullanmasına, hayal gücüne, şiirlerindeki fikir ve üslup güzelliğine dikkat çekilmektedir:

*O deñlü pür-tahayyül her sûtûr-ı nûkte-âmizi
Çeker zencîr-i fikre fart-ı hayretle dil ü cânı* (Kaplan, 2019, s. 75).

*Hayâl-i pâk ile tarz-ı suhende Enverî-lehce
Kef-i zer-pâş ile resm-i sehâda Hâtem-i sâni
Cemâl-i şâhid-i mazmûnı kim hayret-dih-i cândur
Ne mümkün olmamak dil-beste-i zülf-i perîşâmı* (Kaplan, 2019, s. 76).

*Tâze ta’bîr ile mazmûn-ı sühandâ yektâ
Lutf-ı endîşe ile hüsn-i edâda mümtâz* (Kaplan, 2019, s. 79).

4.3. Hamiliği

Bahâyî’nin etrafındakilere yaklaşımı hayatının çeşitli dönemlerine göre farklılıklar göstermiştir. Nâimâ’nın verdiği bilgiye göre genellikle kanaatkâr, cömert ve lütuf sahibi biri olmasıyla tanınan Bahâyî’nin bu mizacı hayatının sonlarına doğru değişmiştir. Bahâyî dünya nimetlerine tamah eden, ihtiyaç sahiplerini azarlayan biri hâline gelmiş; zamanında ihsanına alışkın olan kişiler Bahâyî’nin bu yıllarında yanına gitmekten bile çekinir olmuşlardır: “...ve Sofiyye mezâkından çâşnî-mend olmağla meşâyih u fukarâ ve zümre-i dervîşân ve zu’afâyâ atıyyeleri nâ-maktû’ ve iddihâr-ı mâl ve tama’-ı zemîmesi muktezâ-i tabâ’atlarından merfû’ iken tamâ’ân-ı etbâ’a ruhsat verip kendiler dahi ebniye-i müferreha ta’mîrine takayyud ve ifrât edip lütfuna me’lûf olan muhtâclar tereddüt edip arz-ı hâcâta cür’et ettiklerince nice çîn-i cebîn ile kahr ve nehy mu’amelesi edip bir habbe ihsân etmediklerinden mâ-adâ ol makûle sulehâ ve eshâb-ı ricânın geldiklerine bile rızâsı yokdu.” (İşpirli, 2014, V/s. 1505).

Tezkireler ise Bahâyî’nin, birçok şairin özellikle meslekî gelişimi üzerinde etkili olduğu bilgisini vermektedir. Bu şairlerden biri Ünsî’dir. Güftî’nin aktardığına göre Ünsî; Bahâyî Efendi tavassutuyla Bağdat kadılığına atanmış, bu durumdan duyduğu memnuniyeti bir kıtayla dile getirmiştir (Yılmaz, 2001, s. 99-100). Bahâyî şeyhülislamlık makamına gelince Şifayî Dede; 1060/1650 yılında Şam kadılığına getirilmiş, kısa bir süre sonra azledilip Mısır’a gönderilmesine rağmen Bahâyî’nin ikinci bir fetvasıyla İstanbul kadısı olmuştur (Özdemir, 17 Eylül 2024). Nehcî; Bahâyî’ye Farsça “subhiyye” örneği olan bir tercî-i bend sunmuş, bu sırada henüz şeyhülislam olmayan Bahâyî manzumeyi uğurlu saymış, on beş gün sonra şeyhülislam olunca da Nehcî’yi fetva teşrifi maddesinden mülâzemetle kabul etmiştir (Aslan, 2005, s. 27). Hâkî’nin (Yahudî) de Bahâyî’nin meclisine sık sık dâhil olduğu bildirilmektedir. Rivayete göre Hâkî; bir gün Şeyhülislam Bahâyî

Efendi'nin meclisine girmek ister, fakat Piyâle adındaki kapıcı içeriye girmesine engel olur. Bundan çok müteessir olan şair, içeriye sokulmadığını bildirmek için kapı dibinde bir gazel yazarak Bahâyî'ye gönderir. Bahâyî bu şiiri okuyunca Hakî'nin meclise alınmasını emreder (Çapan, 2005, s. 173).

Bu şairler dışında Okçuzâde Vak'î bir müddet Şeyhülislam Bahâyî Efendi'nin tezkireciliğini yapmıştır (Çapan, 2005, s. 694). Yümnî, Bahâyî şeyhülislamken ondan mülazemetle kadılık makamına gelmiştir (Karavelioğlu, 17 Eylül 2024). Bahâyî'nin kardeşi Cezmî, Bahâyî ikinci kez Rumeli kadılığına geldikten sonra ondan mülazım (İnce, 2005, s. 270); Abulganî Vardarî, Bahâyî'nin atamasıyla müderris olmuştur (İnce, 2005, s. 500). Cevrî onun sohbetinde bulunmuş (Ekinci, 2017, s. 421); Yek-çeşm (?), Bahâyî Selanik kadısı iken Bahâyî Efendi'nin hizmetinde görev almıştır (Ekinci, 2017, s. 426).

Biyografik kaynaklardaki bu bilgilerin yanında hakkında yazılan şiirlerden de bazı şairlerin Bahâyî'nin iltifatına mazhar olduğunu söylemek mümkündür. Şeyh Mehmed Nazmî'nin, "Hasb-i Hâl Cenâb-ı Vâlâ-kadr Bahâyî Efendiye Ref' Olundukda Bu Kemîneyi Şeref-i Mülâzemet ile Mümtâzü'l-Akrân Eyledikleridür" (Bektaş, 2005, s. 574-578) başlıklı kasidesiyle Bahâyî'den yardım istediği ve mülezemetle isteğine karşılık bulduğu anlaşılmaktadır.

Bahâyî hakkında beş şiir kaleme alan Tıflî'nin de aşağıdaki beyitlerinden Bahâyî şeyhülislamken ondan iltifat gördüğü anlaşılmaktadır:

*İltifâtıyla şeyhü'l-islâmün
Reşk-i hurşîd-i 'âlem-ârâyam* (Çınar, 2000, s. 60).

*Netîce bana hemân zâtıdur bu silsileden
Ki oldı lutfına mu'tâd Tıflî-i nâ-şâd* (Çınar, 2000, s. 97).

Güftî, Bahâyî'den önce uzun bir zaman hüner ehlinin zor durumda olduğunu, onun gelişle şairlerin değer gördüğünü söyler:

*Kesâd-ı rûz-ı bâzâr-ı Sühan tutmuşdı dünyâyı
Revâc-efrûz oldı tab'un ol kâlâ-yı zîbâyı
Sipihrüñ devr-i nâ-hemvârı olmuşdı birâz mümted
Kesel gelmişdi hükm-i ahter-i çarh-ı temennâyâ
Tehî dest-i metâ'-ı kadr iken hem hâce-i dâniş
Kemâl-i i'tibâr-ı tab'un oldı ana sermâyê
Cihânda kalmamışdı i'tibâr-ı nükte-i mevzûn
Eger 'Îsâ olaydı nâzım-ı i'câz-pîrâyê
Olurdu i'tibâr-ı nükteye bîm-i sîle mâni'
Düşerdi va'de-i ihsâmı kayd-ı rûz-ı ferdâyâ
...
Bihamdillâh kudûm-i devlet-i rif'at lüzûmunda
Viren erbâb-ı tab'a kadr u rağbet nazm-ı garrâyâ* (Yılmaz, 1983, s. 180).

Selanikli Es'ad da Bahâyî'nin cömertlik sofrasından toplumun çeşitli kesimlere mensup insanların faydalandığını bildirmektedir:²

² Bahâyî'nin bu yönüyle ilgili şu anekdot dikkat çekicidir. Bir gün fakir biri Bahâyî'nin meclisine girer ve onunla sohbet etmeye başlar. Bahâyî, o sırada kütüphanesindeki kitapları mütalaa etmekle meşgulken adam, yakınında bulunan bir yastık üzerindeki değerli bir saati gizlice aliverip veda ederek ayrılmış. Akşamüzeri saatin çalındığı anlaşılmış. Bahâyî'nin hizmetkarlarından biri bu saatin pazarda müzayedeye satıldığını

*Ne ni'met bu kim sufre-i cûdına
Fakîr ü ekâbir kalender gelür
Ne in'âm u ihsân bu kim pâyna
Varup yüz sürenler tüvân-ger gelür* (Kayayerli, 1997, s. 207).

Nâimâ'nın yukarıya alıntılanan gözlemlerine rağmen Kelîm, Bahâyî'nin yaşlılık döneminde değil ölümünden sonra ehl-i hünerin sahipsiz kaldığı bildirilir:

*Kime dâd itsün felekden şimdi erbâb-ı hüner
Ol gürûhun dâver-i devlet penâhı kandedür* (Çelen, 1994, s. 63).

Sonuç

Bu çalışmayla 17. yüzyıl şairleri arasında Bahâyî hakkında en az bir şiir yazan yirmi şair tespit edilebilmiştir. Bu şairler; Selanikli Es'ad, Cevrî, Cem'i, İshakzâde Zuhûrî, Şeyh Mehmed Nazmî, Tıflî, Safvetî Mehmet Çelebi, Vecihî, Nedîm-i Kadîm, Güftî, Feyzî, Nâilî-i Kadîm, Neşatî, İlmî, Kelîm, Şeyh Mehmed Nazmî, Nehcî ve Hasretî'dir. Altı kaside, iki mesnevîyle Güftî, Bahâyî hakkında en fazla şiir yazan şair olarak öne çıkmaktadır.

Şeyhülislam olması dolayısıyla Bahâyî, devrinin öne çıkan devlet adamlarından biridir. Bu nedenle onun hakkında yazılan şiirlerin çoğu methiye nitelikli kasidelerdir. Bahâyî için on üç farklı şair, toplam yirmi altı kaside yazmıştır. Altı kasideyle Güftî, dört kasideyle Tıflî, Bahâyî hakkında en fazla kaside yazan şairlerdir. Kasidelerden Cevrî'ye ait olanı Bahâyî'nin Rumeli kazaskeri olması dolayısıyla kaleme alınmış; diğerleri şeyhülislamken yazılmıştır. Yetmiş yedi beyitlik en hacimli kasideyi Mehmed Nazmî yazmıştır.

Devlet adamı ve şair olması yönüyle Bahâyî devrinde yazılan tarih manzumelerinin de konusu olmuştur. Onun hakkında, dokuz farklı şair on bir kıta kaleme almıştır. Bu kıtaların dokuzu aynı zamanda tarih manzumesidir. Üç tarih manzumesiyle Hasretî, Bahâyî ve yakınları için en çok kıta kaleme alan şair niteliğindedir. Tarih manzumelerinden üçü Bahâyî'nin Anadolu kazaskeri olması dolayısıyla söylenmiş; Rumeli kazaskeri oluşu, vefatı, yakınlarının doğum ve terfileri diğer manzumelerin konusunu teşkil etmiştir. Nazmî'nin lafzen ve manen düşürülen tarihi dışındaki diğer şiirlerde manen tarih düşürülmüştür. Divanlarda tespit edilen bu tarihlerin dışında tezkirelerde de Bahâyî hakkında şiirlere, hayatıyla ilgili önemli tarihlere atıf yapan kayıtlara yer verilmiştir.

Bahâyî vafında Güftî (öl. 1677), tarafından kaleme alınmış iki mesnevî; Kelîm ve Nehcî'ye ait iki terkeb-i bend tespit edilebilmiştir.

Şeyhülislam Bahâyî'nin verdiği fetvalar, sohbet meclislerine düşkünlüğü, rindane meşrebi her ne kadar tarihî kaynaklarda tartışılrsa da onun rind mizacı şairlerin takdirle karşıladıkları taraflarından biri olmuştur. Döneminin önemli şairlerinden olduğu için hakkında yazılan şiirlerde bu yönüne de temas edilmiştir. Cevrî, Nâilî ve Neşatî gibi şairlerin kaleme aldıkları methiyelerde onun şiirini övmeleri Bahâyî'nin edebî yönünün takdiri niteliğindedir. Tezkirelerde belirtilen, onun çeşitli iyiliklerine mazhar olmuş

görüvermiş. Saati ve hırsız Bahâyî'nin huzuruna çıkarınca, Bahâyî hırsızın mahcubiyetinden haya ederek saati kendi isteğiyle ona verdiğini söylemiş, hırsızın incitilmemesini istemiştir (Ekinci, 2017, s. 425).

isimlerin yanında yazdığı şiirlere bakılırsa Güftî, Tıflî ve Ünsî gibi şairlerin de Bahâyî'nin ihsanlarına alışkın oldukları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Aksoyak, İ. H. (2020). Hâkî, Yahûdî, Hâkî Mehmed Çelebi. *Türk Edebiyatı isimler sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/haki-haki-mehmed-celebi>, [Erişim tarihi: 16. 09. 2024].
- Aslan, Ü. (2005). XVII. yüzyıl Türk klasik şairlerinden Nehcî Mustafa Dede [1616-1680?], hayatı, eserleri, edebî kişiliği, tenkitli metinler: *Divan - Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediye-tü'l-Mütereşşidîn*. [Doktora Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Aslantaş, G. (1994). *Vecîhî hayatı, eserleri ve divanı'nın tenkidli metni*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Ayan, H. (1981). *Cevrî, hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve divanının tenkitli metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Bektaş, H. (2005). *Şeyh Mehmed Nazmî dîvânı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Bilkan, A. F. (2009). *Osmanlı şiirine modern yaklaşımlar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi, tezkire-i safâyî*. Ankara: AKMB Yayınları.
- Çelen, A. (1994). *Kelîm hayatı, eserleri ve divanının tenkidli metni*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Çetinkaya, B. (2003). *İlmî divanı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Çınar, B. (2000). *Tıflî Ahmed Çelebi hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve dîvânı'nın tenkitli metni*. [Doktora Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Donuk, S. (2018). Antepî Hasretî ve şiirleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 1271-1297.
- Ekinci, R. (2017). *Zeyl-i şaka'ik Uşşâkîzade'nin şakâ'ik zeyli*. İstanbul: TYEKB Yayınları.
- Eliaçık, M. (2003). Şeyhülislam Ebusaidzade Feyzullah Efendi ve şiirleri. *Kırıkkale Üniversitesi SBE Dergisi*, 3, 284-312.
- Güzel, B. (2018). *Safoetî Mehmet Çelebi dîvânçesi*. Ankara: KTB Yayınları.
- Horata, O. (1987). *Nedîm-i Kadîm dîvânçesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnce, A. (2005). *Tezkire-tü's-şu'arâ Sâlim Efendi*. Ankara: AKMB Yayınları.
- İpekten, H. (1990). *Nâilî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İşpirli, M. (2014). *Târih-i Na'imâ* (C. V-VI). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İşpirli, M. & Uzun, M. İ. (1991). Bahayî Mehmed Efendi. *TDV İslam ansiklopedisi* (C. IV, s. 463-464).
- Kahraman, A. (2002). *İshak-zâde Zuhûrî divanı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kaplan, M. (2019). *Neşâtî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Kaplan, M. & Enginün, İ. & Emil, B. (1993). *Yeni Türk edebiyatı antolojisi II*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, N. (2003). *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi ravzatü'l-ebrâr zeyli*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karavelioğlu, (2020). Yümnî, Mehmed Sâlih. *Türk Edebiyatı isimler sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yumni-mehmed-salih>, [Erişim tarihi: 17 Eylül 2024].
- Kayayerli, E. (1997). *Selanikli Es'ad Efendi, hayatı, edebi şahsiyeti ve divanı'nın yeni harflere çevirisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Koparan, B. (1995). *Cem'i, hayatı, edebî şahsiyeti ve divanı'nın tenkidli metni*. [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Muallim Naci (1995). *Osmanlı şairleri*. C. Kurnaz (nşr.). Ankara: MEB Yayınları.
- Özdemir, M. (2020). Şifayî, Şeyh Muhammed Şifâyî Efendi. *Türk Edebiyatı isimler sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/sifayi-seyh-muhammed-sifayi-efendi> [Erişim tarihi: 17 Eylül 2024].
- Ergun, S. N. (1933). *Şeyhülislâm Bahâyî*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Tolasa, H. (1979). *Şeyhülislam Bahâyî Efendi divanından seçmeler*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Uludağ, E. (2020). Bahâyî, Şeyhülislam Bahâyî, Azîz-zâde, Mehmed Efendi. *Türk Edebiyatı isimler sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahayi-mehmed-efendi> [Erişim Tarihi: 16 Eylül 2024].
- Yılmaz, K. (2001). *Güftî ve teşrîfâtü's-şu'arâsı*. Ankara: AKM Yayınları.
- Yılmaz, K. (1983). *Güftî: hayatı, eserleri, edebî kişiliği, tezkireciliği ile dîvânı, zafer-nâmesi ve teşrîfâtü's-şu'arâsının tenkidli metni*. [Doktora Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Yiğit, A. S. (2025). Urfalı Yusuf Nabi Divanı'ndaki tarih manzumelerinin muhteva bakımından tasnifi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3), 1494-1524.
- Zavotçu, G. (2009). *Rıza tezkiresi*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.